

СЕМИНАР
Из Аристотеловата “Никомахова Етика”

11.05. – гл. ас. д-р Владимир Маринов за единството и множеството на добродетелта/добродетелите.

Гръцката дума, превеждана на български като добродетел, е „арете“. Поради десемантизацията на думата добродетел в българския език, доктор Маринов предлага, като по-точен към днешна дата, смисъла, който влагаме в думата отличие, с отличие, по отличен начин. Той даде сравнение с употребата в английския език на excellence, вместо virtue, при превода на „ерете“. Освен отличие, „ерете“ на първо място бележи благороден произход, принадлежност към „аристой“ – най-добрите, аристокрацията, която задава образцовите положения. Така „ерете“ означава и образцов. Но може да се използва и за качество на функционираща единица – добродетелното око е това, което вижда прекрасно ясно, изпълнява своята функция максимално, оптимално.

Д-р Маринов изброи тези четири основни значения на „арете“, за да покаже всестранната и обширна употреба на понятието добродетел в античността. С отдаването на внимание на отличното, образцовото действие, поведение, функция, идва и въпросът за произхода на добродетелта, с оглед овладяването ѝ като полезно за целия полис и общественост. Ако се разбере произхода и природата/същността на добродетелта, то тя по-лесно би могла да бъде култивирана и възпитавана. Когато се насочат усилията на мъдреците да отгледат добродетелни управляващи, първият теоретичен въпрос, появяващ се на практика е дали трябва да се преподава едно нещо и то да води автоматично след себе си добродетелността или трябва да се преподават конкретни добродетели в множествено число. С други думи, може ли едно универсално знание за доброто да ни направи по-добродетелни от партикулярната добродетел на частните опити.

„Моно“ срещу „поли“ е често основа за коренни противоречия и непримиримост на възгледите, над която е трудно да се издигнем. В подхвърления пример на доц. д-р Захариев за съмнителната добродетелност на човека, който дава милостиня на просяка, но изневерява на жена си, се разкрива и вътрешното противоречие в действията на човека, дори когато те са практически възможни и “съжителстват под един покрив”. Универсализацията на добродетелта в единствено число е и неминуемо абстракция в изменчивата ситуативност на житейския опит, която се открива в усилието на Кант да я защити в своята “Критика на практическия разум”. Аристотел, разбира се, го предхожда по време в разсъжденията си в тази посока, без да конкретизира позицията си експлицитно в “Никомахова Етика”. Маринов направи изложение на имплицитното в текста и опит за неговото тълкуване. Ето резултатът:

Според Маринов, за добродетелта в “Никомахова Етика” могат да се намерят четири основни положения.

- 1) добродетелите са много, като на всяка добродетел отговаря реално съществуваща част. Отделната добродетел задължително има естествена база (конкретно материално основание за съществуването ѝ). Това се подпомага и от 2):

2) Душата има много дялове (Гневливото в душата, Доброто в душата и т.н.)

3) Не се раждаме с добродетели, а ги придобиваме.

4) Между самите добродетели има йерархия, върховната добродетел, както при Платон в “Протагор” и “Менон”, е Справедливостта.

Освен към Справедливостта, Аристотел се придържа към Платон за важността и на добродетелите разум/ум, смелост/храброст, и благоразумие, като главни добродетели регулирани от най-главната - Справедливостта.

Тези добродетели се измерват чрез действия и постъпки, за да изпълнят със съдържание добродетелта, която без тях остава празна дума. Добродетелността/справедливостта им се определя от “похвалата”. В древността, по думите на Маринов, за добродетелно е минавало най-хваленото. Той направи сравнение с наше време, когато не всичко хвалено е добродетелно. За философията на Аристотел, обаче, не би било трудно да си представим, че “съдия” е мнението на аристокрацията, която задава образци и гласува. На това място доцент д-р Вацов, през дефинициите на Ницше за робски и господарски морал, показва независимостта на Аристотеловата философия от външна, свръх/над инстанция-арбитър. Робът действа без да оценява, а господарят действа и сам оценява. Високата оценка за нещо и добродетелността му, за Аристотел, са едно и също нещо. Високата оценка е непрекусловна гаранция за добродетелност.

Трудно е да си представим степента на социална организираност, която да позволява подобно доверие в оценката на върховенството, особено когато му се делегира силата да съди само себе си. Доцент Захариев тук се намеси с “добрият човек е този, който иска да бъде по-добър”, за да покаже, че и най-добрите-аристой, имат нужда от образец за подобряването си, за да не се стига до изродяване в тирания и олигархия.

Понеже за мен е любопитно, как когато Аристотел поставя справедливостта като най-висша добродетел, показва в осма книга на “Никомахова етика” *“от справедливите неща най-справедливото изглежда, че е приятелството [и] когато гражданите са приятели, правосъдието не им трябва, но когато са справедливи, имат нужда още и от приятелство.”*¹, продължавам този доклад с темата за приятелството.

самостоятелна работа – резюме и анализ: из книги VIII и IX

Положенията на Аристотел:

- 1) Никой не би избрал да живее без приятели.
- 2) Богатите имат нужда от доверени приятели, колкото по-уязвими стават разтящите богатства.
- 3) И за бедния, приятелството е последно убежище при всичко изгубено.
- 4) Най-похвалната постъпка е постъпката в помощ на приятел: *„ Та каква е ползата от щастие, в което човек е лишен от възможност да прави*

¹ Аристотел Никомахова Етика, книга VIII, гл. 1 изд. Гал-Ико, София 1993, стр. 174

благодаяние, а то най-вече бива извършено и е най-похвално, когато е за приятелите?”²

- 5) Приятелството е заложено по природа. (Тук Аристотел разширява понятието за приятелство до покриването и на това, което днес разбираме под родителска грижа, майчина обич, синовен дълг, отглеждане на поколение, включително и сред животните.)
- 6) Говори за приятелството още като за любов: *„не само у хората, а и у птиците, и у повечето животни, и у съществата, които принадлежат към един и същи род – помежду им, и най-вече у хората, затова хвалим тези, които обичат хората.”*
- 7) Приятелството, както вече показахме, според Аристотел е добродетелта на добродетелта на добродетелите: *„ Приятелството и държави свързва, и законодателите се грижат за него по-усърдно, отколкото за справедливостта.*
- 8) *Защото единомислието изглежда, че е нещо подобно на приятелството, и към него най-много се стремят, и най-много избягват враждебното разногласие.”³*

Тук, мисля, идеята на Аристотел се припокрива с Християнската идея за любовта, която сплотява и самата е закон над закона. Това усещане се подсилва собено и от думата, която той използва за приятелство – φίλια, която днес сме по-склонни да превеждаме като наклонност, афинитет, симпатия, вид любов към нещо. В бележка 9 (стр. 298) към добродетелните и приятелите са едни и същи хора, се казва: *„На това място Аристотел възпроизвежда текста от диалога Лизис (213 e – 214 c) [...] и особено схващането на Емпедокъл, за който основните елементи, т.нар. корени на нещата се събират благодарение на любовта (дружбата).”* Но дружбата е целта на любовта. (Първа аналитика, II, 22)

- 9) Приятелството *“е не само необходимо, но е и прекрасно.”*
- 10) Приятелят е *„второ аз”*, в което като в огледало се оглеждаме, за да се познаем, защото сами не можем. (стр. 296, бележка 2)
- 11) двама вървят по-добре от един, защото стават *„по-способни да разбират постъпките и да ги извършват”* (стр. 174, позоваване върху Илиада, X, 220-227)
- 12) да има много приятели е прекрасно и говори добре за човека
- 13) *“ Дружбата на добрите хора се опира на добродетелта, дружбата на мнозинството – на изгодата, а при грубите и посредствените хора дружбата зависи от наслаждението, което се получава”* (Голяма Етика, II, 11)
- 14) последните две са случайни и нетрайни приятелства.
- 15) дружбата на добродетелните продължава докато те самите са добродетелни.
- 16) приятелство може да съществува само между равни. Човек-човек, но не и човек-Бог, защото човек не може да дружи със Зевс.
- 17) Човек не може да е приятел с неодушевени предмети, защото не може да иска тяхното благо, освен като благо за самия себе си. Не можем да сме приятели с виното, е примерът на Аристотел, защото не можем да желаем неговото добро. *А се казва, че трябва човек да желае блага за приятеля заради самия него.* (стр. 176)

² пак там

³ пак там

- 18) приятелството възниква при взаимно доброжелателство и това доброжелателство не бива да остава скрито, а трябва да се проявява открито.
- 19) „Съвършената дружба е присъща на хората в зряла възраст“ (бележка 22)
- 20) които искат да действат за едно и също нещо, а не които искат едно и също нещо или мислят еднакво. Единодушието се измерва според делата, а не според умозрението на двама души. (бележка 23)

13.04. – гл. ас. д-р Христо Гьошев за приятелството.

Приятелството може да групира малко членове: съпруг-съпруга, родители-деца или по-големи групи чак до образуването на темокрация – приятелство между братя. Гл.ас. д-р Георги Гочев предложи, че за Аристотел е било важно да пише толкова обширно върху приятелството, защото такава е била историческата епоха, в която е живял – разпад на полисите, възход на империите. В този контекст, а можем да направим аналог и с днешно време в България, предложи той, приятелските кръгове имат по-голяма сигурност от политическите кръгове и това е естествено следствие от разпада на демократичния ред до помалки групи от хора по интереси, най-общо казано, на приятелски начала. За това, и не само, за Аристотел е било важно да се разгледат видовете приятелства и какво собствено е приятелството. След като д-р Гьошев направи кратко изложение на темата за приятелството в Никомахова Етика, започна дискусиата. Най-интересен за мен беше въпросът „Какво значи да желаеш на приятеля си най-доброто и възможно ли е това безкористно?“

Аз вярвам, че е възможно, но обсъждането проникна отвъд категоричния ми, повърхностно-интуитивен, отговор. Ако действително желаем най-доброто на приятеля си, то това най-добро със сигурност ще е отвъд сегашната му ситуация, от която ние като негов приятел сме част. Ако ние сме безкористни, ще му желаем най-доброто, дори нашите качества да не ни достигат за да бъдем и ние част от бъдещото по-добро. Ако той се издигне до тези по-добри условия, но е без нашето приятелство, то тогава ние с пожеланието ни за „всичко най-добро“ го лишаваме от едно благо – нашето приятелство. Нашият приятел така е поставен на тест да свидетелства от своя страна приятелството си към нас, като се опита да „издърпа“ и нас към неговото ново по-добро състояние доверявайки се че и ние имаме нужните качества да сме отново рамо до рамо с него. Тогава не излиза ли, че ние в основата на нещата желаем сами само собственото си благоденствие. Чрез сбъдването на пожеланието ние „захвърляме“ в самотата на лишеното от нашето приятелство по-добро, само за да изпробваме силата на приятелството ни, която ако е достатъчна ще ни пренесе без нашите собствени усилия до по-доброто, а чрез усилията на доказващия ни се приятел (защото той само е в позицията да го стори, като по-способен, заслужил, властимащ и т.н. произтичащи от богатата на по-добрите условия), който не ние е забравил сред новите си по-достойни от нас приятели.

Изобщо можем ли да имаме временно истинско приятелство или, за да е то такова, трябва да е вечно, поради постоянната необходимост от самодоказване и поддържане. Все пак при всички положения пожелаващият „всичко най-хубаво/добро“ на ближния си винаги печели: 1) ако приятелят му остане липсата му, самотата и празнотата в по-добрия си живот без предишния си

приятел, то той ще го привлече обратно към себе си разбирайки, че в **по-**доброто може да има други приятели, без задължително те да са същите стари, но в **най-**доброто това не е възможно. В най-доброто са всичките му приятели без остатък, който да го мъчи с носталгия и копнеж, а му биват предоставени всичките му приятелства накуп. За мен лично, това със сигурност би било най-доброто, но не сменя въпроса за егоистичната подбуда и на най-безкористните добропожеланията, защото за да пожелаваме най-доброто, то то неминуемо включва и нас като необходима част за пълнотата на най-доброто. 2) Ако пък нашето пожелание се сбъдне, но без това да води до подобряване и на нашия собствен статус, то с това ще се докаже единствено, че на нашия приятел не му липсваме, респективно не сме толкова големи приятели и ние нищо не губим с един неистински приятел по-малко.

От друга страна, без да пожелаваме най-доброто на приятелите си, ние не можем сами да се домогнем до по/най-доброто, защото и всичко на света не компенсира липсата на приятели. Т.е. ако съсредоточим пожеланията си върху самите себе си, няма да достигнем нищо по-добро, защото доброто е немислимо без приятели. Аристотел казва (Голямата Етика, II, 15) “самозадоволяващият се човек е длъжен да изпитва потребността от дружбата.” Доброто може само да ни „призовава“ чрез приятелите ни мислещи и трудещи се за нас, като за нещо, в което виждат потенциал и ценност. Но ако нашето спасение зависи от приятелите ни, до каква степен можем да говорим за безкористност в приятелството било то и в най-идеална форма? Тук идва и въпросът за парадоксалността/антиномността на всеки задълбочен въпрос, който професор Тодоров онагледил с пример от филма „Момиче за милиони“. В него главната героиня моли треньора си да ѝ направи евтаназия, защото тя не може сама, а иска да умре. Тази нейна молба е в разрез с вярванията на треньора, според когото е престъпление да се убива дори при съгласие или молба. От една страна, момичето го моли и му се доверява, че той ще изпълни молбата ѝ да я убие, иска от него нещо, което е против неговата воля. Тогава кой е по-добрият приятел: момичето, което избира да умре (също и за да не е в тежест за треньора си в безпомощното си състояние до края на живота си) или този, който би пренебрегнал собствените си устои и избира да живее с гузна съвест, за да изпълни приятелска молба? Такава беше дискусиата по тази тема за приятелството.